

Поводом Дана победе

ЛИЦЕ РАТА

Пише Михаил КУРАКИН
Превод Игор ГОЈКОВИЋ

Велики отаџбински рат (у Совјетском Савезу и у Русији назив уобичајен за Други светски рат) трајао је 1.418 дана и ноћи, а размере људских и материјалних губитака Совјетског Савеза у том рату и даље је тешко проценити. Чињеница је да су прве две године рата обележене великим губицима совјетске армије, која после Стаљинградске битке фебруара 1943. године ипак успева да преокрене ток рата.

У марту 1946. године тадашњи совјетски лидер Јосиф Стаљин изјавио је у интервјуу московској „Правди“ да је Совјетски Савез у ратним дејствима, окупацији, депортацијама и одвођењем у заробљеништво, неповратно изгубио око седам милиона људи. Први послератни попис становништва у СССР-у обављен је 1959. године. Никита Хрушчов, који је заменио Стаљина, у писму шведском премијеру 1961. године говори о 20 милиона жртава рата, а његов наследник на месту генералног секретара ЦК КПСС-а Леонид Брежњев на 20. годишњицу победе 1965. године спомиње више од 20 милиона мртвих. Међутим, совјетски подаци крајем осамдесетих година прошлог века указују на око 27 милиона жртава, уз истовремено веровање једног

броја истраживача да и то представља доњи ниво процена погинулих совјетских грађана у Другом светском рату. У сваком случају тачан број жртава које је Совјетски Савез принео олтару победе тешко да ће се икада са сигурношћу утврдити.

Према подацима на веб-страници Министарства одбране Русије, коначни подаци о људским губицима по периодима и операцијама Великог отаџбинског рата показују да су највећи губици Црвене армије били у првом периоду рата (37,7% укупних губитака и 54,6% ненадокнадивих губитака за цео рат). Највише ненадокнадивих губитака (погинули, умрли после рањавања, нестали...) било је у одбрамбеним операцијама током лета и јесени 1941. и 1942. године (25,2%, односно 18,3%), када су се трупе активних совјетских фронта и армија по-

влачиле током борби у дубину територије земље.

НА КОРАК ОД КАТАСТРОФЕ

Према речима магистра историјских наука Сергеја Дробјазкоа, највероватнији разлог совјетских почетних пораза било је потцењивање непријатеља и заблуде о потенцијалима немачке војске након резултата ратних операција у јесен и зиму 1941. године. Совјетска команда, вођена сопственим показатељима, надала се да ће се рат завршити 1942. године и на основу тога је и направила прорачуне и планове за даља дејства. Тако су донете и многе погрешне одлуке. Када се немачка офанзива развијала у близини Москве, донета је одлука да се непријатељу ни по коју цену не да мира и да напади морају бити непрекидни. Такви напади су на крају довели до непотребних совјетских губитака – уништења 33. армије генерала Јефремова, Лубанске операције, покушаја отклањања блокаде Лењинграда. Све то довело је до бесмисленог расипања људских и материјалних ресурса, који су могли да помогну у одбрамбеним биткама 1942. године. Погрешно је било и стратешко планирање, јер је совјетска команда претпостављала да ће Немци настави-

ти да нападају у московском правцу, па су ту биле распоређене главне снаге Црвене армије. Насупрот овим совјетским предвиђањима Хитлер је концентрисао ударац у јужном правцу на Вороњеж, пробој до Волге и на Кавказ. Немци су овим потезом планирали да заузму совјетска нафтна поља, уз претпоставку да ће њихове победе обезбедити улазак Турске и Јапана у рат.

Совјетска операција код Харкова планирана је на иницијативу команданта фронта Семјона Тимошенка, али су Немци унапред знали за њену припрему. Циљ немачке команде било је заузимање нафтних поља Кавказа и Каспијског мора и, као подршку овој операцији, поставила је задатак да уништи совјетски Барвенковски клин јужно од Харкова истовременим ударима из Славјанска и Балаклеје (операција Фридерикус). Из овог уклињавања маршал Тимошенко (два пута херој Совјетског Савеза, верује се да је, упркос неколико релативних неуспеха, био један од изванредних команданата СССР-а у Великом отаџбинском рату, прим. ред.) планирао је да укљешти и поврати Харков. Тимошенко је први започео офанзиву 12. маја, али је Клајстова 1. тенковска армија 17. маја нанела Совјетима одлучујући ударац и до 23. маја цела совјетска група била је опкољена у „котлу Барвенкова”. Неповратни губици совјетске армије износили су око 300.000 људи, као и 5.060 топова и минобацача и 775

тенкова. Према немачким подацима, тада је заробљено 229.000 људи, док је само 27.000 црвеноармејаца успело да се извуче из окружења.

На Криму су Немци такође прешли у офанзиву, што је за совјетску команду представљало потпуно изненађење, те су њене трупе у року од недељу дана потиснуте према Керчу, где су дефинитивно поражене 15. маја. Остаци совјетских јединица престали су да пружају отпор до 18. маја. Укупни губици совјетских трупа код Керча износили су око 180.000 погинулих и заробљених црвеноармејаца, 1.133 топова и 258 тенкова. Око 120.000 војника успело је да се евакуише преко Керчког мореуза на полуострво Таман. После пораза код Керча судбина луке Севастопољ била је запечаћена и она је пала 2. јула, након 250 дана херојске одбране. Као последица евакуације из града само вишег командног састава, према архивским подацима, у Севастопољу је након тога убијено и заробљено 79.000 совјетских војника.

Генерално посматрајући, неуспешне совјетске операције на југу довеле су до губитка више од пола милиона црвеноармејаца, значајног броја тешке технике и озбиљног слабења Југозападнoг и Јужног фронта, што је немачкој команди олакшало спрово-

Москва 24. јун 1945.

ђење операције „Блау” за стратешки наступ на нафтна поља Кавказа, истовремено им стварајући предуслове за излаз на Стаљинград и Волгу.

НИ КОРАК НАЗАД

Како би зауставио панику на фронту, Стаљин је 28. јула 1942. издао Наредбу бр. 227, која је постала позната под називом „Ни корак назад”. Земља је тада била буквално на ивици понора и даље одступање великих размера претило је Совјетском Савезу потпуним поразом. Поред тога стање војне дисциплине било је далеко од жељеног: дезертерство, паника, одбијање извршења наређења, непослушност, неовлашћено напуштање положаја, све то је у великој мери утицало на успех Црвене армије. У Стаљиновој заповести, која се званично звала „О мерама за јачање дисциплине и реда у Црвеној армији и забрани неовлашћеног повлачења са борбених положаја”, совјетска команда је први пут од почетка рата рекла сурову истину о реалном стању на фронту. Како наглашава професор Војног универзитета Министарства одбране Руске Федерације Јуриј Рубцов, суштина Наредбе бр. 227 сводила се на то да се челичним законом дисциплине сваком команданту, војнику Црвене армије и политичком раднику наређује ни корак назад без наредбе највише команде.

У покушају да промени катастрофалну ситуацију на фронту совјетско војно-политичко руководство је тада у борбу убацило све људске ресурсе, укључујући и новоформиране кажњеничке јединице, уз истовремено организовање, у другој линији одбране, одреда који су имали за циљ да спрече повлачење сопствених јединица из прве борбене линије. То је уједно био и покушај преокрета психолошког расположења бораца, стварања осећаја личне одговорности свих, укључујући и оне који су морално посрнули, не верујући у повољан исход рата. Чак и они војници и старешине који су грубо кршили војну дисциплину, захваљујући формирању кажњеничких јединица, остали су у редовима бранилаца отаџбине са оружјем у рукама, објаснио је професор Рубцов.

Средином јула 1942. године наступајући ка Дону и Стаљинграду спојиле су се немачке групе армија А и Б, затварајући код градића Милерово обруч око три совјетске армије Југозападног фронта. Удаљеност између спољног и унутрашњег прстена обруча била је незнатна, што је омогућило делу совјетских трупа да се извуку из окружења, али без тешког наоружања. Убијено је и заробљено око 40.000 црвеноармејаца, уз губитак готово свог тешког наоружања које су успели да извуку после Харкова. Совјетски фронт на јужном правцу се тада буквално урушио, постојала је

озбиљна опасност да се Немци пробију до Стаљинграда, Волге и кавкаске нафте. Стаљин је због пораза на Дону сменио Семјона Тимошенка и за команданта Стаљинградског фронта поставио генерала Василија Гордова. У овој катастрофалној ситуацији Ставка (Штаб врховне команде) наредила је команданту Јужног фронта Родјону Малиновском да повуче своје трупе преко доњег тока реке Дон.

Међутим, ни Црвена армија више није била иста, каже Сергеј Дробјазко: „Немачке јединице увучене су у фронтовске борбе, офанзива на Кавказу је одложена јер није било довољно снага, а Немци су били заглављени на превојима Великог Кавказа – буквално испред самих нафтних поља Грозног у Чеченији. Неколико жестоких борби одиграло се у централном сектору фронта. Код Ржевског уклињеног дела фронта совјетске трупе опколиле су 9. немачку армију, која је била део армијске групе 'Центар', покушавајући да је неутралишу. Борбе су се наставиле током целе 1942. године. Најамбициознији совјетски покушај, операција 'Марс', предузета је у новембру 1942. године код Ржева. У њој су ангажовани совјетски ресурси, не мањи од оних за каснију Стаљинградску битку. Ово није била локална операција, већ део општег стратешког плана, који је предвиђао пораз немачких трупа, како на јужном боку тако и на северу. То се није догодило, јер је немачка војска 1942. године још имала велику моћ и резерве, што јој је омогућило из-

вођење успешних контранапада. Као резултат, и ови покушаји су Црвену армију коштали огромних губитака.”

Прелом се коначно догодио код Стаљинграда у фебруару 1943. године, када је уништена Паулусова 6. армија и после чега се немачке трупе никада више нису опоравиле.

ДАН ПОБЕДЕ

Дан победе је од 1945. до 1947. године био нерадни дан, али је указом Президијума Врховног совјета СССР-а од 23. децембра 1947. уместо Дана победе за нерадни дан проглашена Нова година. Претпоставља се да је иницијатива потекла од Стаљина, који није могао да поднесе популарност маршала Георгија Жукова, кога је народ персонификовао са победом. Две деценије касније, тада већ под владавином Брежњева, поводом двадесете годишњице од завршетка рата Дан победе поново постаје нерадан дан у Совјетском Савезу.

Ни данашње уобичајене манифестације поводом овог празника нису се појавиле преко ноћи. У првих 20 послератних година одржана је само једна Парада победе и то 24. јуна 1945. године. Током тих 20 година свечаности су биле ограничене углавном на

почасне паљбе, али је цела држава заједно са учесницима рата обележавала Дан победе, упркос одсуству званичног нерадног дана. И за време Стаљина и за време Хрушчова „шаблон” за прославу био је исти: празнични уводници објављивани су у централним дневним листовима, одржаване су свечане академије и почасна паљба са 30 артиљеријских салви у свим већим градовима СССР-а. Разлика код Хрушчова била је у томе што уредници више нису хвалили Стаљинове заслуге, али ни оне ратне команданте са којима је Хрушчов тада био у свађи. Прва десетогодишњица победе над фашизмом 9. маја 1955. била је обичан радни дан, без војне параде, само са свечаностима по градовима.

Све се променило у време Леонида Брежњева. Поново је 9. мај постао нерадни дан, одржана је војна парада на Црвеном тргу и свечани пријем у Кремљској палати конгреса. Брежњев је на Дан победе 1967. године лично отворио меморијални комплекс „Гроб незнаног војника” уз зидине Кремља и запалио вечни пламен. У јесен претходне године, током радова на ауто-путу Москва–Лењинград код Зеленограда, пронађена је масовна гробница погинулих црвеноармејаца. У знак

сећања на 25. годишњицу пораза немачких трупа код Москве, 3. децембра 1966. посмртни остаци тих војника допремљени су у главни град на топовским лафетима. Заједно са генералним секретаром ЦК КПСС Леонидом Брежњевим на капији Александровског сада сачекали су их маршали Совјетског Савеза Георгиј Жуков и Константин Рокосовски, који су током одбране Москве командовали Западним фронтом и 16. армијом. Приликом свечаног отварања меморијалног комплекса „Гроб незнаног војника” вечни пламен упалио је Леонид Брежњев, који је бакљу на тргу Мањежнаја примио од хероја Совјетског Савеза Алексеја Маресјева. Бакља, која је на оклопном транспортеру стигла у Москву, запаљена је ватром са меморијала „Марсово поље” у Лењинграду. У децембру 2020. године у Београд је из Москве стигао део пламена са „Гроба незнаног војника”, којим је запаљен Вечни пламен на Спомен-гробљу ослободилаца Београда.

У знак сећања на све погинуле у Великом отаџбинском рату од 1965. године у СССР-у, а сада у Русији, на програмима свих водећих ТВ канала и радио-станица сваког 9. маја емитује се „минут ћутања”.¹